

دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مورد کاربرد کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان در کتابخانه‌های عمومی

علی بیرانوند

چکیده

هدف: با وجود محدودیت‌های زیادی که کتابخانه‌های عمومی با آنها روبرو هستند، استفاده از کتاب‌های الکترونیکی از جمله ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر عصر کنونی به‌شمار می‌رود. پژوهش حاضر نیز به‌منظور روشن کردن توان کتابخانه‌های عمومی برای به‌کارگیری کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان ۱۴-۷ ساله انجام شده است.

روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش در سال ۱۳۸۸ و با همکاری کتابداران شاغل در کتابخانه‌های عمومی استان فارس انجام شده است. به‌علت پراکندگی جغرافیایی جامعه پژوهش، از پرسشنامه به‌عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. روش پژوهش توصیفی بوده که با کمک جداول توزیع فراوانی صورت گرفته است.

یافته‌ها: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از مجموعه ۱۲۳ کتابخانه مورد پژوهش تنها ۲۴ کتابخانه (۱۹/۹ درصد) در مجموعه خود کتاب الکترونیکی دارند. این کتابخانه‌ها ۸۵/۵ درصد کتاب‌های الکترونیکی را از طریق خرید و ۱۴/۵ درصد را نیز از طریق اهداء تهیه کرده‌اند. اغلب کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه‌ها (۶۷/۴ درصد) را کتاب‌های مرجع تشکیل می‌دهند که از این میان واژه‌نامه‌ها، و اطلس‌ها بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند. از میان کتابخانه‌های دارای کتاب الکترونیکی، ۹۷/۲ درصد اقدام به امانت دادن این منابع به محیط خارج از کتابخانه کرده‌اند، و تنها ۲/۸ درصد از کتابداران معتقدند که کتاب‌های الکترونیکی باید در محیط کتابخانه مورد استفاده قرار گیرند. از میان اولویت‌های ارائه شده برای انتخاب کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان، داشتن محتوای مناسب بیشترین امتیاز (از ۳، ۲/۹) را به خود اختصاص داده است. برخلاف ایده نویسندگانی مانند لندونی که معتقدند کتاب‌های الکترونیکی موجب انحلال کتابخانه و تغییر در نقش کتابداران می‌شوند، پاسخ‌دهندگان این پژوهش معتقدند که کتاب‌های الکترونیکی موجب تقویت کتابخانه‌های عمومی شده و نقش کتابداران را پررنگ‌تر کرده است. برگزاری دوره‌های آشنایی با فناوری کتاب‌های الکترونیکی برای کتابداران و فراهم نمودن تجهیزات مورد نیاز برای بهره‌گیری از این منابع از جمله مواردی است که می‌تواند کودکان را به استفاده هر چه بیشتر از کتابخانه تشویق کند.

نتیجه‌گیری: از دیدگاه کتابداران، کتاب‌های الکترونیک در آینده گسترش بیشتری خواهند یافت، اما نمی‌توانند به‌صورت کامل جایگزین کتاب‌های چاپی باشند. همچنین معتقدند که ورود کتاب‌های الکترونیکی و به‌طبع آن تهیه تجهیزات و امکانات لازم برای بهره‌گیری از این منابع باعث دگرگونی در نقش آنها خواهد شد و از این تغییر ناخشنود نیستند.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه عمومی، کاربر کتابخانه، کتابدار، کودک، کتاب الکترونیکی، کتاب چاپی

دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مورد کاربرد کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان در کتابخانه‌های عمومی

علی بیرانوند^۱

دریافت: ۱۳۸۷/۹/۱ پذیرش: ۱۳۸۷/۱۱/۶

مقدمه

کتاب‌های چاپی برای مدت زمان بسیار طولانی به‌عنوان وسیله اصلی برای تبادل اطلاعات در بین تمامی جوامع کاربرد داشته و هنوز نیز به‌عنوان یکی از پرکاربردترین ابزارهای اطلاع‌رسانی محسوب می‌شود. تأثیر فناوری اطلاعات بر حوزه کتاب‌های چاپی نیز تأثیر گذاشته و ظهور رسانه‌های ذخیره اطلاعات از قبیل سی.دی.رام^۲ها باعث ظهور کتاب‌های الکترونیکی در این حوزه شد. کتاب‌های الکترونیکی با ارائه محیط جدیدی که انیمیشن، صدا، تصویر، جست‌وجوی سریع و دیگر امکانات را به همراه دارد، نشان دادند که پتانسیل لازم را برای جایگزینی کتاب‌های چاپی دارند. ارزش افزوده‌ای که کتاب‌های الکترونیکی برای کتاب‌های چاپی به همراه داشته‌اند باعث شده تا از این محمل اطلاعاتی به‌عنوان جایگزین جدید کتاب‌های چاپی در کتابخانه‌ها نام برده شود. رشد سریع تکنولوژی‌های نوین مانند، فیلم، تلویزیون، رایانه و به‌کارگیری این ابزارها در آموزش و دیگر بخش‌های مربوط به زندگی امروز باعث شده تا ظهور نسلی از کودکان را شاهد باشیم که به تجربه کردن رسانه‌های دیگر بجز کتاب چاپی عادت کرده‌اند. نتیجه توسعه این مواد و ابزارهای اطلاع‌رسانی، بالا بردن قدرت درک تصاویر در کودکان است که سطح پیچیده‌ای از سواد اطلاعاتی به نام «سواد بصری»^۳ را مطرح کرده است (یناوین^۴، ۱۹۹۷، ص ۸۴۵).

نگرانی‌هایی که در رابطه با کاربرد این رسانه‌های تصویری در بین کودکان به‌وجود آمده

۱. مربی کتابداری و اطلاع‌رسانی

دانشگاه پیام‌نور، مرکز جهنم

biranvand@pnu.ac.ir

2. Compact Disc Read Only

Memory (CD-ROM)

3. Visual literacy

4. Yenawine

این است که تمرکز بر روی تصاویر و افزایش سواد بصری، بازه توجه کودکان و میل آنها را برای مطالعه تحت تأثیر قرار می‌دهد. تحقیقی که لیوینگستور و بوویل^۵ (۱۹۹۹) در مورد علاقه‌مندی کودکان به مطالعه انجام دادند نشان داد که آنها کتاب‌های چاپی را خسته‌کننده دانسته و معتقدند که کتاب‌های چاپی از مُد افتاده و زمان استفاده از آنها سپری شده است. دستیابی به این گونه نتایج باعث نگرانی‌هایی شده که از آن جمله می‌توان به دور شدن کودکان از کتاب و محیط کتابخانه‌ها اشاره کرد. نتایج بررسی‌های به‌عمل آمده در داخل و خارج از کشور نشان می‌دهد که تنوع موضوعی کتاب‌های ویژه کودکان در کتابخانه‌های عمومی پایین است، اما کاربرد سی.دی.رام در کتابخانه روبه افزایش است. در نتیجه توسعه اشکال الکترونیکی کتاب‌ها می‌تواند باعث افزایش علاقه‌مندی کودکان برای مراجعه به کتابخانه و افزایش سطح سواد شود. تحقیقی که لونسدال^۶ (۲۰۰۰) انجام داده نشان می‌دهد که ۸۰ درصد از کتابداران کتابخانه‌های عمومی به دلیل بالا رفتن سطح باسوادی غیرکتابی افراد، کاربرد کتاب‌های الکترونیکی را در کتابخانه‌ها امری ضروری می‌دانند. از طرفی، طرفداران کاربرد کتاب‌های چاپی در کتابخانه معتقدند که پرداختن به کتاب‌های الکترونیکی نتیجه‌ای جز انحلال کتابخانه‌ها یا به حداقل رساندن نقش کتابخانه‌ها در افزایش سطح سواد افراد جامعه دربر نخواهد داشت (لندونی^۷، ۲۰۰۰، ص ۴۱۱).

بارکر (۱۹۹۷) در توصیف کتابخانه‌های جدید، آنها را کتابخانه‌های چندرسانه‌ای می‌خواند و معتقد است: «کتابخانه‌ها مؤسسه‌هایی هستند که با استفاده از انواع مختلفی از رسانه‌ها، به‌نگهداری دانش می‌پردازند». شکل امروزی کتابخانه‌های چندرسانه‌ای را می‌توان در قالب کتابخانه‌های دیجیتال و الکترونیکی مشاهده کرد. کتابخانه‌های دیجیتال دسترسی به اطلاعات گسترده‌ای را در قالب منابع الکترونیکی امکان‌پذیر می‌کند، اطلاعاتی که تحت تأثیر گسترش روزافزون اینترنت در حال افزایش است. این گسترش رو به ازدیاد منابع و تنوع اشکال مورد کاربرد برای استفاده از اطلاعات باعث شده تا این دیدگاه که کتاب الکترونیکی و چاپی در کنار هم و به‌عنوان مکمل یکدیگر مورد استفاده قرار گیرند، بیشتر از نظریه جایگزینی کتاب‌های الکترونیکی به جای کتاب‌های چاپی در نزد کاربران کتابخانه‌ها مقبولیت داشته باشد.

به‌وجود آمدن این دیدگاه که در آینده نزدیک کتاب‌های الکترونیکی جایگزین کتاب‌های چاپی خواهند شد و نقش امروزی کتابخانه‌ها تحول پیدا خواهد کرد، این فرضیه را تقویت می‌کند که نسل امروزی (خوانندگان و کاربران کتابخانه‌ها) دچار نوعی گریز از مطالعه و مراجعه به کتابخانه می‌شوند. به همین دلیل پژوهش حاضر با تأکید بر خدمات کتابخانه‌های عمومی برای کودکان به‌عنوان نسل امروزی کاربران کتابخانه‌های عمومی انجام شده است. ورود کتاب‌های الکترونیکی به حوزه آموزش از اوایل دهه ۱۹۹۰ و همزمان با پیشرفت

5. Livingstone & Bovill

6. Lonsdale

7. Landoni

سریعی که در رسانه‌های آموزشی رخ داده اتفاق افتاده است. تبدیل مواد چاپی مثل کتاب درسی به شکل الکترونیکی، همزمان با پیشرفت‌های تکنولوژیکی اخیر یک محرک قدرتمند ایجاد کرده‌اند تا چنین ابزار آموزشی به‌عنوان یکی از رقبای جدی برای منابع چاپی محسوب شود (لندونی و دیاز^۸، ۲۰۰۳، ص ۱۲۱).

فهیمی فروغایی^۹ (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان «کتاب‌های الکترونیکی از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی شاغل در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران» نتایج زیر را ارائه داده‌اند: از نظر کتابداران حجم کم، قابلیت چندرسانه‌ای و کم‌هزینه بودن کتاب‌های الکترونیکی مهم‌ترین عامل در افزایش تمایل کاربران برای استفاده از آنهاست. مشکلات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، نبود فهرست‌های همگانی، پایین بودن سطح آشنایی کاربران، عواملی نظیر خستگی چشم‌ها هنگام مطالعه و غیره از جمله عوامل بازدارنده در استفاده از این کتاب‌ها هستند. همچنین ۷۵ درصد کتابداران استفاده از کتاب‌های الکترونیکی را نسبت به استفاده از کتاب‌های چاپی ترجیح داده‌اند.

کریزر^۹ (۱۹۹۹)، ضمن بررسی رفتارهای مطالعاتی کودکان، بیان می‌کند که کتابخانه‌های عمومی هنوز به‌عنوان یک منبع مهم برای امانت کتاب به کودکان به‌شمار می‌روند. آن دسته از کودکانی که از این کتابخانه‌ها استفاده نمی‌کرده‌اند، به کتابخانه‌های محلی مراجعه نموده‌اند. همچنین کریزر اشاره می‌کند که کودکان ۱۴ تا ۱۶ ساله بیشترین میزان استفاده از کتابخانه‌های عمومی را داشته‌اند.

تورن بال^{۱۰} (۲۰۰۶)، در تحقیقی که بر روی درک کودکان از کتاب‌های الکترونیکی صورت گرفته، یادآور می‌شود که مطالعه کتاب‌های الکترونیکی می‌تواند نتایج خوبی برای مطالعه دانش‌آموزان داشته باشد. این تحقیق، در بین دانش‌آموزان ۹ و ۱۰ ساله بدون مداخله معلم انجام گرفته و مشاهده شده که میزان یادآوری مطالب مورد مطالعه در بین دانش‌آموزانی که از کتاب الکترونیکی استفاده کرده‌اند بیشتر از دانش‌آموزانی بوده که از کتاب چاپی استفاده کرده‌اند.

ماینارد و مکنایت^{۱۱} (۲۰۰۶)، تحقیقی در زمینه میزان تعامل دانش‌آموزان با کتاب‌های الکترونیکی انجام داده‌اند. در این تحقیق ماینارد به بررسی تأثیر کتاب الکترونیکی بر روی درک و سرعت مطالعه ۳۰ دانش‌آموز ۹ تا ۱۱ ساله پرداخته است و در اغلب موارد شرکت‌کنندگان به تعامل لازم برای استفاده از کتاب الکترونیکی رسیده و درک کامل‌تر و بیشتری از مطالب موجود در کتاب داشته‌اند، اما در مورد سرعت مطالعه مطالب تغییرات چشمگیری در بین دو گروه دیده نمی‌شود.

پاولوسکی^{۱۲} (۲۰۰۶)، در تحقیقی که به بررسی نقش مواد الکترونیکی در نظام آموزشی مدارس پرداخته، اشاره می‌کند که علیرغم مزایای فراوان کتاب‌های الکترونیکی، مشکلاتی

8. Diaz

9. Creaser

10. Turnbull

11. Maynard & McKnight

12. Pawlowski

نیز در به‌کارگیری از آن وجود دارد. از جمله این موارد می‌توان مشکلات مرتبط با مطالعه از روی صفحه نمایش را ذکر کرد که ممکن است سرعت مطالعه را کاهش دهد و در نتیجه استفاده‌کننده تصمیم بگیرد که مطالب را پرینت بگیرد و از روی نسخه چاپی مطالعه کند. همچنین پاولووسکی چالش‌های پیش روی یادگیری الکترونیکی را در موارد زیر خلاصه کرده است: ۱. فراغت و تمرکز فراگیر، ۲. ارتباط چهره به چهره و نزدیکی فراگیر و معلم، ۳. انسجام فراگیران و پرهیز از پراکندگی، و ۴. تأکید بر آموزش نظری.

روش پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی و با کمک جداول توزیع فراوانی انجام شده، و برای تحلیل یافته‌های پژوهش و درک بهتر نظرات کاربران، از درجه بندی طیف لیکرت استفاده شده است. جامعه مورد بررسی در این پژوهش ۱۲۳ نفر کتابدار شاغل در کتابخانه‌های عمومی استان فارس بوده که به علت پراکندگی جغرافیایی، از پرسشنامه به‌عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. از ۱۲۳ پرسشنامه ارسال شده به کتابخانه‌ها، به ۱۲۱ نسخه آن پاسخ داده شده است.

باتوجه به اهداف پژوهش:

- بررسی میزان شناخت کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس از کتاب‌های الکترونیکی؛
- بررسی شیوه مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های عمومی استان فارس؛
- بررسی میزان محبوبیت کتاب‌های الکترونیکی در نزد کودکان در کتابخانه‌های عمومی استان فارس؛
- بررسی خدمات ارائه شده توسط کتابخانه‌های عمومی استان فارس در ارتباط با کتاب‌های الکترونیکی؛ و
- بررسی دیدگاه عمومی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مورد کتاب‌های الکترونیکی؛

سعی شده تا به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱. کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس تا چه اندازه با مفاهیم کتاب الکترونیکی آشنایی دارند؟
۲. مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های عمومی استان فارس چگونه انجام می‌شود؟

۳. شیوه امانت‌دهی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های عمومی استان فارس چگونه است؟
۴. کدام دسته از کتاب‌های الکترونیکی یا چاپی نزد کودکان از محبوبیت بیشتری برخوردارند؟
۵. معیارهای موردنظر کتابداران برای انتخاب کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان کدامند؟
۶. کتابخانه‌های عمومی استان فارس چه خدماتی را برای کاربران کتاب‌های الکترونیکی انجام می‌دهند؟
۷. دیدگاه کتابداران در مورد کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان در کتابخانه چیست؟

یافته‌ها

از تعداد ۱۲۳ پرسشنامه ارسالی، ۱۲۱ نسخه دریافت شد که این تعداد معادل ۹۸/۳۷ درصد از کل پرسشنامه‌های ارسالی است. جدول ۱ جمعیت پاسخ‌دهنده را به تفکیک سن و جنسیت نشان می‌دهد. بر طبق اطلاعات موجود در این جدول، ۲۱/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان زن و بین سنین ۳۶ تا ۴۵ سال بودند. این تفکیک سنی کتابداران می‌تواند ارتباط و نزدیکی آنها را با کاربران جوان کتابخانه مورد بررسی قرار دهد؛ زیرا هرچه اختلاف سنی کتابدار با کاربر کتابخانه کمتر باشد، اختلاف سلیقه کمتر و شناخت بهتری از نیازهای استفاده‌کنندگان کتابخانه وجود خواهد داشت.

سن (سال)	بدون پاسخ (درصد)	مرد (درصد)	زن (درصد)	تعداد کل (درصد)
بدون پاسخ	۰/۶	۰/۰	۱/۲	۱/۸
۱۸-۲۵	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
۲۶-۳۵	۰/۰	۱۳/۰	۰/۶	۱۳/۶
۳۶-۴۵	۰/۰	۳۹/۰	۰/۹	۴۹/۱
۴۶-۵۵	۰/۶	۲۳/۶	۸/۱	۳۱/۷
۵۶+	۰/۰	۲/۵	۱/۶	۴/۱
جمع کل	۱/۲	۷۷/۱	۲۱/۵	۱۰۰/۰

جدول ۱

سن و جنسیت پاسخ‌دهندگان

برای آشنایی با میزان شناخت پاسخ‌دهندگان از مفهوم کتاب الکترونیکی، از آنها خواسته شده تا معنای واژه «کتاب الکترونیک» را بنویسند. همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، تعاریف ارائه شده تا حدود زیادی نشان‌دهنده میزان آشنایی پاسخ‌دهندگان با این گونه منابع و کاربرد آنها در محیط کتابخانه‌هایشان است. جدول ۲ نشان می‌دهد که اکثریت پاسخ‌دهندگان (۹۶/۳ درصد) کتاب الکترونیکی را «کتاب چند رسانه‌ای که از طریق یک رایانه شخصی قابل دسترسی است» تعریف کرده‌اند. چند رسانه‌ای بودن یک ویژگی مهم کتاب الکترونیک برای پاسخ‌دهندگان بوده است. از میان پاسخ‌های ارائه شده در جدول ۲، ۶۸/۹ درصد آنها کتاب الکترونیکی قابل استفاده در کامپیوترهای شخصی را همان کتاب‌های قابل دسترس در اینترنت دانسته و مفهوم الکترونیکی بودن را در ارتباط با کتب اینترنتی در نظر گرفته‌اند.

درصد	تعاریف کتاب الکترونیکی
۹۶/۳	کتاب چند رسانه‌ای قابل دسترس از طریق کامپیوتر شخصی
۸۴/۵	کتاب چند رسانه‌ای بر روی حافظه کامپیوتر
۷۲/۷	کتاب چند رسانه‌ای بر روی سی دی رام و قابل استفاده از طریق کامپیوتر
۸۳/۲	کتاب چند رسانه‌ای قابل دسترس از طریق اینترنت
۶۸/۹	کتاب قابل دسترس از طریق اینترنت
۳۵/۴	کتاب‌های مرجع مانند فرهنگ لغات
۸/۱	کتاب گفتاری - شنیداری
	تعداد کل پاسخ‌دهندگان: ۱۲۱ نفر

جدول ۲

تعاریف کتاب الکترونیکی

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش مبنی بر مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی، براساس اطلاعات موجود در جدول ۳ مشاهده می‌شود که تنها ۱۹/۹ درصد (۲۴ کتابخانه) از پاسخ‌دهندگان در مجموعه کتابخانه خود کتاب الکترونیکی دارند. همچنین لازم به ذکر است که تنها ۳۸/۸ درصد پاسخ‌دهندگان کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه‌شان هم دارای نسخه چاپی و هم الکترونیکی است و مابقی آنها (۶۳/۲ درصد) فقط نسخه الکترونیکی کتاب‌ها را در اختیار دارند.

در مورد نحوه تهیه کتاب‌های الکترونیکی، ۸۵/۵ درصد از طریق خرید منابع و ۱۴/۵ درصد نیز از طریق اهداء اقدام به تهیه کرده‌اند.

اغلب کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه‌ها (۶۷/۴ درصد) کتاب‌های مرجع بوده‌اند که از این میان واژه‌نامه‌ها و اطلس‌ها بیشترین میزان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳

مجموعه‌سازی
کتاب‌های الکترونیکی

شیوه تهیه	
۸۵/۵	کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه از طریق خرید تهیه می‌شوند
۱۴/۵	کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه از طریق اهدا تهیه می‌شوند
تهیه نسخه پشتیبان الکترونیکی یا الکترونیکی - چاپی	
۳۸/۸	کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه تنها نسخه الکترونیکی دارند
۸۳/۲	کتاب‌های الکترونیکی موجود در کتابخانه علاوه بر نسخه الکترونیکی، نسخه چاپی نیز دارند.
پراکندگی موضوعی کتاب‌های الکترونیکی	
۶۷/۴	کتاب‌های مرجع
۳۲/۶	کتاب‌های غیر مرجع
تعداد کل پاسخ‌دهندگان = ۱۲۱ نفر	

بر طبق اطلاعات جدول ۴، از میان کتابخانه‌های دارای کتاب الکترونیکی، ۹۷/۲ درصد اقدام به امانت دادن این منابع به محیط خارج از کتابخانه کرده‌اند و تنها ۲/۸ درصد از کتابداران معتقدند کتاب‌های الکترونیکی باید در محیط کتابخانه مورد استفاده قرار گیرند. دلیل اصلی برای امانت دادن این کتاب‌ها، نداشتن تجهیزات لازم برای استفاده از این کتاب‌ها در کتابخانه عنوان شده است.

جدول ۴

شیوه امانت دهی
کتاب‌های الکترونیکی

شیوه امانت دهی	
۹۷/۲	کتاب‌های الکترونیکی برای امانت در محیط خارج از کتابخانه هستند.
۲/۸	کتاب‌های الکترونیکی تنها برای استفاده در محیط کتابخانه هستند.

از کتابداران در مورد محبوبیت کتاب‌های الکترونیکی در نزد کودکان سؤال شد. نتایج نشان می‌دهد که گروهی از کتابداران تأثیرات محیطی را در این روند بسیار مؤثر می‌دانند و معتقدند که تأثیرات محیطی مواردی را در برمی‌گیرد که قابل اندازه‌گیری نیستند. عدم بهره‌مندی درصد بالایی از کودکان مراجعه‌کننده از رایانه در منزل و نبود سواد رایانه‌ای لازم برای بهره‌مندی از کتاب‌های الکترونیکی، نوعی عدم شناخت را در آنها ایجاد کرده که در تشخیص کتابداران از علاقه‌مندی آنها بسیار مؤثر است. بر طبق اطلاعات موجود در جدول ۵، ۴۱/۱ درصد کتابداران محبوبیت کتاب‌های الکترونیکی را به اندازه کتاب‌های چاپی، ۳۸/۸ درصد این محبوبیت را بیش از کتاب‌های چاپی و تنها ۹/۳ درصد میزان محبوبیت را کمتر از کتاب‌های چاپی می‌دانند.

درصد	میزان محبوبیت کتاب های الکترونیکی
۴۱/۱	محبوبیت کتاب های الکترونیکی به اندازه کتاب های چاپی است
۳۸/۸	محبوبیت کتاب های چاپی بیشتر از کتاب های الکترونیکی است
۹/۳	محبوبیت کتاب های چاپی کمتر از کتاب های الکترونیکی است
تعداد کل پاسخ دهندگان = ۱۲۱ نفر	

جدول ۵

میزان محبوبیت کتاب های الکترونیکی در نزد کودکان

به منظور تعیین معیارهای انتخاب کتاب های الکترونیکی مناسب برای کودکان، از کتابداران خواسته شد تا معیارهای مورد نظرشان را ارائه کنند. برای ارزیابی دقیق تر هر معیار، یک مقیاس سه موردی مشخص شد و با اصطلاحات معنایی «مهم نیست»، «مهم است» و «بسیار مهم است» معرفی شدند. از پاسخ دهندگان خواسته شد تا گزینه مورد نظرشان را در هر مورد خلاصه کرده، علامت گذاری کنند. به منظور سهولت در محاسبات به ترتیب برای گزینه مهم نیست (عدد ۱)، مهم است (عدد ۲)، و بسیار مهم است (عدد ۳) در نظر گرفته شد. همانطور که در جدول ۶ مشاهده می شود، معیارها بسیار نزدیک به گزینه «بسیار مهم است» هستند. معیار «سهولت برای استفاده توسط خوانندگان» با ۲/۹ درجه به عنوان مهم ترین معیار برای انتخاب کتاب های الکترونیکی در نظر گرفته شده است. به ترتیب بعد از «سهولت برای استفاده»، معیارهای «مناسب بودن محتوا برای یک گروه سنی» (۲/۸) و «موضوع مورد بحث» (۲/۷) قرار گرفته اند. بنابراین می توان چنین نتیجه گرفت که کیفیت محتوای کتاب های الکترونیکی بسیار مهم، به علاوه جدید بودن اطلاعات نیز مهم تلقی شده است.

مقیاس اندازه گیری	معیار انتخاب
۲/۹	سهولت برای استفاده توسط خوانندگان
۲/۸	مناسب بودن محتوا برای گروه سنی مورد نظر
۲/۷	موضوع مورد بحث
۲/۶	قابلیت دسترس پذیری
۲/۶	سهولت یادگیری و نصب برنامه
۲/۶	روز آمدن بودن اطلاعات
۲/۶	کیفیت گفتاری و نوشتاری
۲/۵	کیفیت تصویر نگاری
۲/۴	رابطه میان زبان و تصویر
۲/۳	سایر ویژگی ها مانند انیمیشن، صدا و ...
۲/۳	پوشش موضوعات کتب درسی
۲/۰	قیمت

جدول ۶

معیارهای انتخاب کتاب های الکترونیکی از دیدگاه کتابداران

ادامه جدول ۶

معیارهای انتخاب کتاب‌های
الکترونیکی از دیدگاه کتابداران

مقیاس اندازه‌گیری	معیار انتخاب
۱/۹	شهرت نویسنده
۱/۸	پرفروش‌ترین عنوان
۱/۷	مشهورترین عنوان
۱/۵	محبوبیت نسخه چاپی
۱/۳	تهیه و تنظیم توسط رسانه‌های ملی (تلویزیون و ...)
تعداد کل پاسخ دهندگان = ۱۲۱ نفر	

به‌عنوان خدمات جانبی و قابل ارائه توسط کتابداران به ترتیب بحث‌های مربوط به آموزش کاربران، تهیه تجهیزات مورد نیاز، کمک و راهنمایی کتابدار، به‌عنوان اقدامات مهم در این زمینه در نظر گرفته شده‌اند. نظرات دریافتی از سوی کتابداران نشان‌دهنده پرهزینه بودن این اقدامات است و همچنین محدودیت‌های بودجه و کارکنان ممکن است گستره به اجرا درآوردن آنها را محدود کند. این یافته‌ها یک مشکل بنیادی را در خصوص ورود کتاب‌های الکترونیکی به کتابخانه‌های عمومی منعکس می‌کند که همان هزینه‌های جانبی برای استفاده مؤثر از این کتاب‌هاست؛ و نبود این خدمات و تجهیزات نیز باعث هدر رفتن پتانسیل موجود در این کتاب‌ها می‌شود. اولویت‌های انتخابی توسط کتابداران در زمینه خدمات جنبی کتابخانه برای بهره‌گیری مؤثر از کتاب‌های الکترونیکی در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷

خدمات جنبی برای استفاده از
کتاب‌های الکترونیکی برای
کودکان در کتابخانه‌های عمومی

اولویت‌های مربوط به خدمات جنبی	درصد
آموزش کاربران	۹۴/۶
فراهم نمودن تجهیزات مورد نیاز	۹۲/۲
کمک و راهنمایی کتابدار	۸۴/۵
تعداد کل پاسخ دهندگان = ۱۲۱ نفر	

در پایان پرسشنامه از کتابداران خواسته شد تا با طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (شدیداً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم، کاملاً موافقم) دیدگاه خود را در مورد یک سری نظرات ارائه شده مشخص کنند. در این نظرخواهی چنانچه عدد یک را برای گزینه شدیداً مخالفم در نظر بگیریم، عدد ۵ را می‌توان برای گزینه کاملاً موافقم تعریف کرد و عدد سه در این طیف یعنی خنثی بودن دیدگاه کتابداران. از پاسخ‌های ارائه شده چنین نتیجه‌گیری می‌شود که استفاده از کتاب‌های الکترونیکی نیازمند آموزش هر چه بیشتر کتابداران است که با عدد ۴/۵ مشخص شده است. نگرانی قابل درکی که در پاسخ کتابداران مشاهده می‌شود مربوط به تغییر در نقش آنهاست. این دیدگاه با عدد ۴ بیان‌کننده این مسئله است که کتاب‌های الکترونیکی با ورود به

کتابخانه، اهمیت و نقش کتابداران را به عنوان رابط آموزشی تقویت می کنند، اما برای رسیدن به این سطح از مهارت های آموزشی و تطبیق با تغییرات محیطی باید به آموخته های خود در زمینه فناوری های نوین آموزشی بیافزایند. پایین ترین نظرات ارائه شده با ۱/۷ اظهار داشته اند که کتاب های الکترونیکی تنها یک رؤیا هستند که وجود آنها در کتابخانه نمی تواند تهدیدی برای کتاب های چاپی باشد و در نهایت خدمات اینترنتی جایگزین کتاب های الکترونیکی خواهد شد. دلیل چنین ادعاهایی نیز علاقه مندی کاربران کتابخانه ای برای استفاده از کتاب های چاپی است که با ۳/۷ ارزیابی شده اند. در این میان مفید بودن کتاب های الکترونیکی در جهت علاقه مند کردن کودکان به مطالعه با ۳/۶ ارزیابی شده است. نظرات کتابداران در مورد استفاده از کتاب های مرجع الکترونیکی، و نیاز به مهارت بیشتر برای جست و جو از طریق این کتاب ها، با ۲/۹ خنثی بوده است. نکته جالب در این ارزیابی، نیاز به کمک کودکان برای استفاده از کتاب های الکترونیکی است که ۲/۸ ارزیابی شده است. پاسخ دهندگان معتقدند که وجود رایانه در منزل و یا آموزش های ارائه شده در مدارس مبنای آشنایی کودکان با رایانه و استفاده از سی.دی.رام ها بوده که مطابق با سطوح ارائه شده و نزدیکی عدد ۲/۸ به عدد ۳، (خنثی بودن) نظرات کتابداران را در این زمینه نشان می دهد. اطلاعات مندرج در جدول ۸ بیان کننده این ارزیابی هاست.

مقیاس اندازه گیری	بیان دیدگاه ها
۴/۵	کتاب های الکترونیکی باعث تغییر نقش کتابدار در آینده خواهند شد.
۴/۴	کتاب های الکترونیکی پتانسیل لازم بقا در کتابخانه ها را دارند.
۴/۳	کتاب های الکترونیکی مکمل ارزشمند برای کتاب های چاپی هستند.
۴/۰	کتاب های الکترونیکی اهمیت و نقش کتابداران را به عنوان رابط های اطلاعاتی افزایش می دهند.
۳/۷	کتاب های الکترونیکی باعث تقویت میل به مطالعه در افراد می شوند.
۳/۶	کتاب های الکترونیکی باعث افزایش میل مطالعه در کودکان می شوند.
۳/۰	کتاب های الکترونیکی باعث افزایش قدرت مدیریت کتابدارها در کتابخانه می شوند.
۲/۹	کتاب های الکترونیکی مرجع نیازمند مهارت های پیشرفته تر جست و جو نسبت به کتاب های چاپی می باشند.
۲/۸	کودکان برای تجربه کردن کتاب های الکترونیکی به کتابخانه ها متکی هستند.
۲/۱	کتاب های الکترونیکی در آینده نقش مهمی در کتابخانه ها ندارند.
۱/۷	کتاب های الکترونیکی ماندگاری ندارند و در نهایت بدون کاربرد خواهند بود.
۱/۷	کتاب های الکترونیکی در نهایت جایگزین کتاب های چاپی خواهند شد.
	تعداد کل پاسخ دهندگان = ۱۲۱ نفر

جدول ۸

ارزیابی دیدگاه کتابداران در مورد کتاب های الکترونیکی ویژه کودکان در کتابخانه

نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که کتابداران از ورود تکنولوژی‌های جدید به کتابخانه استقبال می‌کنند. اغلب کتابداران معتقدند که کتاب‌های الکترونیکی در آینده گسترش بیشتری خواهند داشت، اما نمی‌توانند به صورت کامل جایگزین کتاب‌های چاپی باشند. کتابدارهای کتابخانه‌های عمومی معتقدند که ورود کتاب‌های الکترونیکی و به طبع آن، تهیه تجهیزات و امکانات لازم برای بهره‌گیری از این منابع باعث دگرگونی در نقش آنها خواهد شد و از این تغییر نقش نیز ناراضی نیستند. به طوری که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، این نظرسنجی نشان داد که کتابدارهای کتابخانه‌های عمومی با این تغییر موافق (امتیاز ۴ از طیف لیکرت) هستند. چنانکه تعداد زیادی (۹۸/۲ درصد) از کتابدارها موافق امانت دادن کتاب‌های الکترونیکی به کودکان هستند، باید وجود پاره‌ای از محدودیت‌ها مانند عدم وجود تعداد کافی رایانه در کتابخانه‌ها را در نظر گرفت؛ و مسلماً تهیه این تعداد رایانه در مقابل تهیه تعداد کتاب‌های الکترونیکی چندان به صرفه نیست و به همین خاطر کتابخانه‌ها به علت نداشتن فضا و تجهیزات لازم، ترجیح می‌دهند از روش امانت کتاب‌های الکترونیکی استفاده کنند. نکته قابل توجه در مورد کتابخانه‌های عمومی، شیوه تهیه مواد و منابع آنهاست که تقریباً تمامی کتابخانه‌های مورد پژوهش (۸۵/۵ درصد) عنوان کردند که تهیه منابع به صورت متمرکز و از طریق اداره ارشاد استان است. با این وجود نمی‌توان تضمین کرد که کتاب‌های تهیه شده مورد استقبال مراجعین به کتابخانه قرار گیرند.

کتابدارهای کتابخانه‌های مورد پژوهش معتقدند که کتاب‌های الکترونیکی باعث جذب کودکان به کتابخانه می‌شوند و برای نگه داشتن این کاربران علاقه‌مند باید امکانات لازم برای بهره‌گیری از این کتاب‌ها را در کتابخانه‌ها فراهم کرد. از طرفی هزینه کردن بودجه کتابخانه صرفاً برای تهیه کتاب‌های الکترونیکی می‌تواند باعث ایجاد محدودیت‌هایی در سایر بخش‌ها از قبیل مواد و منابع چاپی شود. این امر مسلماً کیفیت و پتانسیل کتابخانه‌ها را برای پاسخ‌گویی به نیازهای دیگر مراجعین محدود می‌کند.

ورود کتاب‌های الکترونیکی به کتابخانه‌های عمومی با وجود سیستم رایج در کشور ما، با محدودیت‌هایی روبرو خواهد شد؛ محدودیت‌هایی از قبیل بودجه، مکان، زمان و تخصص لازم کتابداران موانعی هستند که ترویج این بخش از منابع کتابخانه‌ای را با مشکل مواجه می‌کند. بنابراین برای رسیدن به اهداف مورد نظر و ترویج استفاده از منابع الکترونیکی در کتابخانه‌ها و جذب کودکان به این کتابخانه، باید زیرساخت‌های لازم را فراهم کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود: - کتابخانه‌های عمومی به عنوان دانشگاه جامعه باید تلاش کنند تا قشر جوان‌تر را به استفاده از کتابخانه علاقه‌مند کنند. برای همین منظور کتابخانه‌ها نیازمند حرکت همگام با نیازهای کاربران خود و به خصوص کودکان امروز هستند؛

- کتابخانه‌های عمومی باید قبل از هر برنامه دیگری، تلاش کنند تا منابع خود را با توجه به نیازهای اطلاعاتی کاربران خود گردآوری کنند. زیرا بلااستفاده بودن منابع موجود یعنی هدر دادن هزینه‌های مربوط به خرید منابع، و داشتن انبارهایی از کتاب تحت عنوان کتابخانه‌های عمومی؛ - اختصاص فضایی از کتابخانه به عنوان مرکز رایانه، برای استفاده کاربران از منابع الکترونیکی؛ و

- برگزاری دوره‌های آموزشی برای آشنایی هرچه بیشتر کتابداران با فناوری‌های نوین و بهره‌گیری از کتاب‌های الکترونیکی.

منبع

- فهیمی فر، سپیده؛ غائبی، امیر (۱۳۸۷). «کتاب‌های الکترونیکی از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی شاغل در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران». *علوم و فناوری اطلاعات*، ۲۴ (۱): ۷۹-۱۱۵.
- Barker, P.(1997). "Electronic libraries of the future". In kent, A. (Ed), *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol.59. Marcel Dekker, New York, NY, pp.119-53.
- Creaser, C. (1999). *A survey of library services to schools and children in the UK 1998-99*. Loughborough: LISU.
- Landoni, M. (2000)."From the visual book to the web book: The importance of design". *The Electronic Library*, 18 (6): 407-419.
- Landoni, M.; Diaz, P. (2003). "E-education: Design and evaluation for teaching and learning". *Journal of Digital Information*, 3 (4):119-128.
- Livingstore, S.; Bovill, M. (1999). *Young people new media*. London: London School of Economics and Political Science.
- Lonsdale, R. (2000). "The role of the children' s library in supporting literacy". In Elkin, J. and Kinnell, M. (Eds), *A place for chilren: Public libraries as a major force in children's reading*. London: Library Association Publishing.
- Maynard, S.; McKnight, C. (2006)."Children's comprehension of electronic books: An empirical study". *The new review of children's literature and librarianship*, 7:29-53.
- Pawlowski, T. (2006). *Information Technology and Education*. Leeds: Kork.
- Turnbull, G. (2006). "E-books in education". Retrieved December 12, 2003, from: <http://writetheweb.com/Members/gilest/old/60/view>

Yenawine, P. (1997). "Thoughts on visual literacy". In Flood, H. Heath, S.B. and Lapp, D. (Eds), *Handbook of research on Teaching Literacy Through the Communicative and Visual Arts*. London: Macmillan pp.845-846.

استناد به این مقاله: بیرانوند، علی (۱۳۹۱). «دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مورد کاربرد کتاب‌های الکترونیکی ویژه کودکان در کتابخانه‌های عمومی». *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۳(۳).

Archive of SID